

Forvaltning av hagen på Sandmo Aurskog-Høland bygdetun

Mari Marstein

Forsidefoto: Fra familien Bjørklunds private samling

© Museene i Akershus, 2019

Forvaltning av hagen på Sandmo

MiA – avd. Aurskog-Høland bygdetun

Innholdsfortegnelse

1.0 Formelle forhold	
1.1 Hensikten med forvaltningsplanen	2
1.2 Lovgrunnlag	2
1.3 Kulturminnemyndighet	2
1.4 Eiendomsinformasjon.....	2
1.5 Godkjenning	3
2.0 Overordnede bestemmelser	
2.1 Omfanget av vernet.....	4
2.2 Formålet med vernet	4
2.3 Verneverdi	4
2.4 Overordnede bestemmelser	4
3.0 Beskrivelse av grøntanlegget	
3.1 Historisk beskrivelse	6
3.2 Grøntanlegget i dag.....	15
3.3 Kulturhistorisk analyse	19
4.0 Planer, tiltak og retningslinjer	
4.1 Retningslinjer for framtida	22
5.0 Kilder	
5.1 Skriftlige kilder	23
6.0 Vedlegg	
6.1 Eva Bjørengs rapport.....	24
6.2 Jan Høvos rapport.....	30
6.3 Planteliste 06.05.2014.....	33

Forord

Eiendommen Sandmo, tidligere et privat hjem, er nærmeste nabo til Aurskog-Høland bygdetun. Eiendommen ble kjøpt av Aurskog-Høland kommune i 2011. MiA – Museene i Akershus fikk ansvar for drift av stedet fra 2013, mens kommunen beholdt ansvaret for å holde bygningene i forsvarlig stand. I 2017 utarbeidet MiA en plan for bruk av eiendommen: «Sandmo rapport og idekatalog», der man skisserer en framtidig bruk av både hus og hage, dersom finansiering kommer på plass.

Hagen på Sandmo er en representant for etterkrigstidens hager. Den er i dag satt nydelig i stand av den frivillige hagegruppa. Tørrmurene er bygget opp igjen og bedene i hagen er rensset og tilført ny jord, staudene er spadd opp og delt i flere eksemplarer og hageinventaret er restaurert. Hagen er avgrenset mot skolens parkeringsplass med en jordvoll beplantet med lave busker. En ny gangsti binder Sandmo og bygdetunet sammen.

De frivillige har lagt til rette for en museums- og besøkshage som skal kunne driftes med overkommelig vedlikehold, selv om det må presiseres at ingen hage er vedlikeholdsfri. Grunnlaget er lagt for ny formidling og bruk av hagen.

Oktober 2019
Mari Marstein
Konservator NMF

1.0 Formelle forhold

1.1 Hensikten med forvaltningsplanen

Forvaltningsplanen er et verktøy for styring og administrasjon av hagen på Sandmo, og den legger premisene for bevaring. Forvaltningsplanen redegjør for muligheter og begrensninger for anleggets skjøtsel og videre utvikling, og den skal brukes når beslutninger skal tas. Den trekker fram og begrunner verdiene i anlegget, slik at intensjonen med vernet blir gjort tydelig og slik at anlegget kan sikres for framtida.

1.2 Lovgrunnlag

Hagen er ikke vernet eller fredet. Eiendommen Sandmo ble kjøpt av Aurskog-Høland kommune i 2011 og ble en del av Aurskog-Høland bygdetun i 2013. Konsolideringsavtalen mellom MiA og Aurskog-Høland kommune ble revidert samtidig. MiA har ansvaret for drift, mens kommunen har ansvar for vedlikehold.

1.3 Kulturminnemyndighet

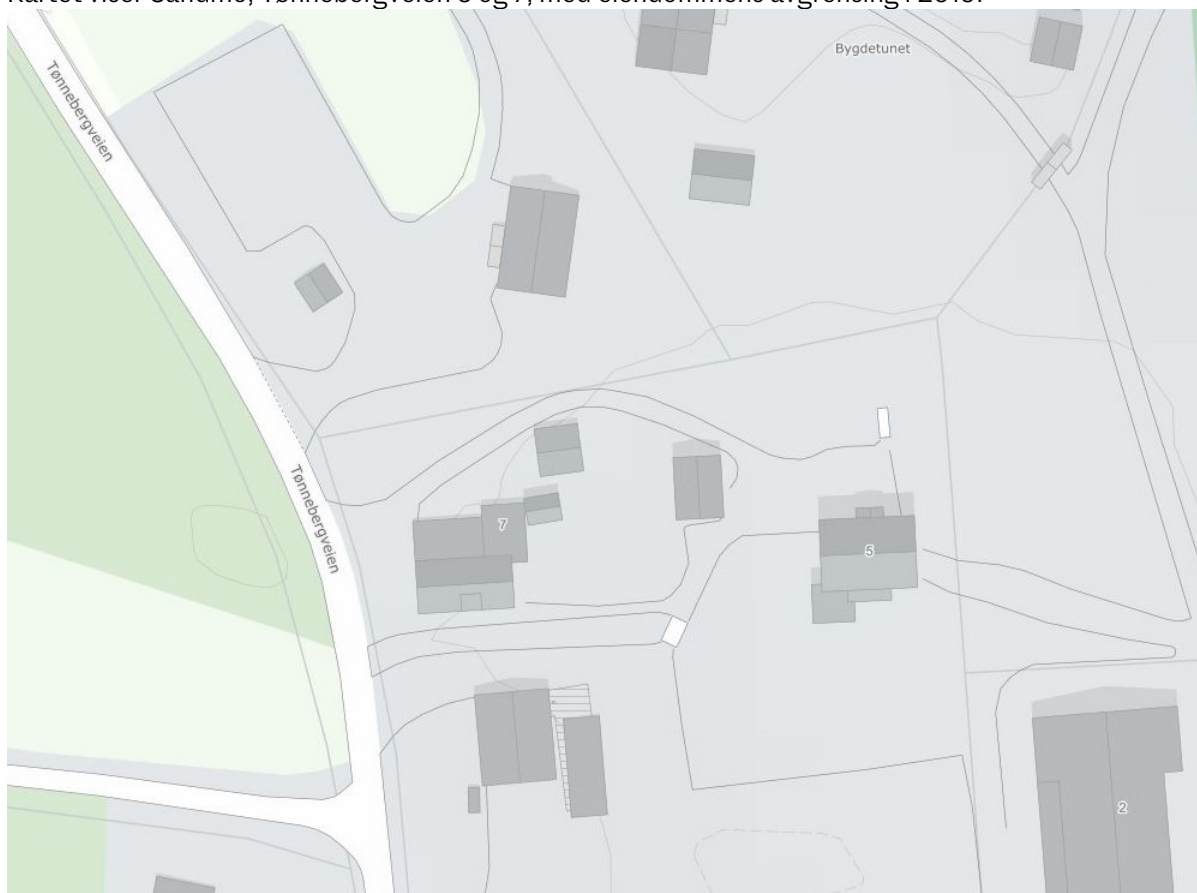
Siden hagen verken er vernet eller fredet, er det ingen formell kulturminnemyndighet med ansvar for anlegget, men MiA – Museene i Akershus forvalter anlegget etter museale prinsipper.

1.4 Eiendomsinformasjon

Fylkesdelsplan kulturminner	Ikke nevnt. Heller ikke Aurskog-Høland bygdetun er nevnt her.
Kommuneplanens arealdel 2010-2022 – Tettsteder	Bygdetunet: Tjenesteytende næringer og bevaring kulturmiljø. Sandmo: Boligbebyggelse.
Vernestatus/verneklasse	Ingen
Gårds-og bruksnummer	120/57
Eiendom/kompleks	Bolighuset Sandmo med smie, hønsehus og grisehus
Adresse	Tønnebergvegen 5 og 7, 1970 Hemnes
Kommune	0221 Aurskog-Høland
Fylke	Akershus

Gjeldende regulering	Tønnebergvn. 5: Bolig Tønnebergvn. 7: Industri
Nåværende bruk	Museumsformål
Areal	3100 kvadratmeter, målt av Hallvard Tønneberg ut fra kart våren 2019.
Eier av eiendommen	Aurskog-Høland kommune
Forvalter av eiendommen	MiA – Museene i Akershus
Anleggsår	Huset bygget 1947. Hagen anlagt fra 1947.
Klimasone	5

Kartet viser Sandmo, Tønnebergveien 5 og 7, med eiendommens avgrensning i 2019.

1.5 Godkjenning

Planen bør legges fram for MiAs ledergruppe og kulturetaten i Aurskog-Høland kommune til orientering og godkjenning.

2.0 Overordnede bestemmelser

2.1 Omfanget av vernet

Forvaltningsplanen omfatter eiendommen Sandmo med fem hus og det som gjenstår av hageanlegget etter at søndre del er lagt ut til parkeringsplass og flisfyrianslegg.

Eiendommens forvaltning ble lagt inn under MiA avd. Aurskog-Høland bygdetun ved vedtak i kommunestyret 24. juni 2013 og i styret for MiA 14. oktober 2013.

Konsolideringsavtalen mellom Stiftelsen MiA og Aurskog-Høland kommune ble i den forbindelse revidert med virkedato fra 1. desember 2013.

Ingen deler av anlegget er formelt vernet eller fredet, men det er forventet at eiendommen skal forvaltes som et museum.

2.2 Formålet med vernet

Villa Sandmos hage er typisk for etterkrigstidens hager, og den har mange opprinnelige elementer og planter bevart. Hagen representerer både den første tida etter krigen, med nøysomhet og selvforsyning, og den påfølgende tida med større økonomisk frihet, da husmorens rolle ble endret og prydhagen ble viktigere enn nyttehagen.

2.3 Verneverdi

Den restaurerte hagen på Sandmo vil være unik i norsk museumssammenheng, siden svært få slike nyere anlegg er i det offentliges forvaltning. Her har vi et levende kulturminne som forteller om et ideal der matauk og vakre omgivelser spilte sammen. Etterkrigstidas dagligliv var preget av en nøysomhet som i stor grad er blitt borte, og som det i vår tid er viktig å bevare og formidle.

2.4 Overordnede bestemmelser

Eiendommen har verken formelt vern eller formell fredning, og det er derfor ingen relevante lover eller regelverk. Hagen skal restaureres og vedlikeholdes i henhold til statusen som museumshage, etter museale prinsipper, men det tas i bruk moderne hjelpemidler der det kan lette det daglige arbeidet uten å forstyrre det historiske inntrykket for mye. Følgende dokumenter skal være veiledende for arbeidet, sammen med denne forvaltningsplanen:

1. *Sandmo rapport og idekatalog* (Linde et. al. 2017) redegjør for hvordan MiA ønsker å bruke Sandmo i driften ved Aurskog-Høland bygdetun.

<https://cp.compendia.no/museene-i-akershus/intranett/495595>

2. *Hageplan for Villa Sandmo gbr. 120/57 Aurskog-Høland bygdetun – forvaltning skjøtsel og dokumentasjon* redegjør for hagegruppas arbeid og vurderinger. Vedlegg 1.
3. *Aurskog-Høland bygdetun Akershusmuseet: 50-tallshage* gir anbefalinger for videre arbeid med hagen. Vedlegg 2.

Familiens lysbilder er digitalisert, og MiA har kopier av disse. Dette er et godt hjelpemiddel i arbeidet med å opprettholde hagens visuelle uttrykk.

Sandmo rapport og idékatalog finnes på MiAs intranettside, Bjørengs hageplan og Høvos rapport er lagt ved denne planen som vedlegg. Lysbildene finnes i MiAs fotosamling.

3.0 Beskrivelse av grøntanlegget

3.1 Historisk beskrivelse

Opprinnelig ønsket hagegruppa å tilbakeføre hagen til 1950-tallet, en periode som representerer husmorens glanstid i Norge, og den perioden da Greta Bjørklund formet hagen. Historiens gang har imidlertid grepet inn i prosessen, og hagen er kraftig redusert i størrelse i tiårene etter 1950. Slik hagen framstår i dag, representerer den 1970- og 1980-årene, en periode da prydhagen ble utviklet på bekostning av nyttehagen. Det er denne hagen vi i dag søker å bevare så godt som mulig.

Den historiske beskrivelsen er basert på

1. Flyfoto fra 1950- og 1960-årene
2. Familiens lysbilder fra årene etter 1960
3. Opplysninger fra Kari Aas Simonsen og nabo Tor Andresen (født 1938)

Kari Aas Simonsen var venninne med Greta Bjørklund og besøkte henne ofte. Tor Andresen bor på nabogården Østenby like nord for bygdetunet. Han har kjent familien Bjørklund hele livet.

Perioden 1950 til 1965

Øivind Bjørklund var sønn av kirketjener, søndagsskolelærer og smed Petter Bjørklund og hustru Gunda Bjørklund, født Bjørnstad. Familien bodde i Bjørklund (120/10), det hvite huset vi ser til høyre på flyfoto fra 12. september 1954. Bjørklund ble skilt ut fra Bråte Østre (120/2).

Eiendommen Kjølberg (120/52) ble i 1943 skilt ut fra Bråte Østre (120/2) og kjøpt av Øivinds far Petter. Kjølberg besto opprinnelig av alt det vi i dag kaller Sandmo. Her bygde Øivinds far Petter ei egen smie tidlig i 1940-årene, og Øivind jobbet sammen med sin far i smia. I 1946 fikk Greta og Øyvind Bjørklund skilt ut tomt fra Kjølberg for å bygge hus. Den fikk navnet Sandmo, med gårds- og bruksnummer 120/57. Det vi i dag omtaler som eiendommen Sandmo har altså fra gammelt av to navn og to gårds- og bruksnummer: Kjølberg (120/52) med smia, leiligheten og hønsehuset, og Sandmo (120/57) med bolighuset, grisehuset, gårdsplassen og hagen.

Sandmos grense mot sør lå opprinnelig omtrent der den østre jordvollen mot parkeringsplassen ligger i dag. Jordet mellom Sandmo/Kjølberg og Bjørklund var eid av Øivinds bror Oddvar. Det ble stort sett leid ut: Deler av jordet ble drevet av Stensby gartneri i Trøgstad, nabo med Oddvar på Skjønhaug i Trøgstad. Resten ble drevet av Jakob Andresen på Østenby, Tor Andresens far. Han dyrket poteter og grønnsaker her.

Seinere fortsatte Tor med kornproduksjon på dette jordet. Han husker at han sådde mellom epletrærne, så trærne må ha vært plantet mens det fortsatt ble drevet som åker. Det er uklart om det var Oddvar eller Øivind som plantet epletrærne. Etter hvert fikk Øivind og Greta kjøpt både jordet og Kjølberg.

Eiendommen kan i sin første fase beskrives som et typisk villabruk, med jord som ble brukt til dyrking av frukt, grønnsaker og poteter. Øivind Bjørklund hadde flere bikuber, og han hadde smie/mekanisk verksted og drev i en periode også pelsdyroppdrett på eiendommen. Over smia var det innredet en utleieleilighet, som ble leid ut til sommergjester. I mange år ble den disponert av en gartner fra Fredensborg slott i Danmark. Ekteparet Bjørklund holdt også både griser og høner til egen husholdning. Grisehuset ligger på vestsida av gårdsplassen, og hønsehuset lå litt lenger unna. Denne formen for mangesysleri var ofte nødvendig på bygda og på mindre steder med begrenset inntektsgrunnlag (Anderson og Maartmann 2016). Det var en selvfølge for de som hadde jord at man skulle nytte den.

Øivind og Gretas hus lå høyt plassert på tomta, med skråninger ned på alle sider. Opprinnelig hadde det en rektangulær bygningskropp med et utbygg midt på sørveggen, med spisestue i første etasje og altan i andre. Ved byggingen av huset ble det kjørt leire til isolasjon opp fra sjøkanten ved Bråtevannet. Det ble også høvlet takspån som ble lagt på taket. Allerede i 1954 ser vi av flyfoto at det er plantet frukttrær på flata nedenfor huset, men det ser ikke ut som det er frukttrær ved smia, som ligger skjult bak trærne til venstre i bildet. Det skrå bedet er anlagt og hekken som avgrensner dette bedet mot vest, er plantet. Vest for huset kan det se ut til at det andre skrå bedet også er anlagt, med mur i overkant. Sør for smia står det bikuber.

Utsnitt av flyfoto tatt 12. september 1954. Øivind Bjørklund vokste opp i det hvite huset til høyre på bildet. Foto: AFM.W074184.

Flyfoto tatt 15. juli 1956 (AFM.W099873) viser at grisehuset er oppført, og vi ser levegger som skjerner sitteplassen nordvest for huset. Altanen i andre etasje har fått tak. Det står fortsatt bikuber sør for smia.

Utsnitt av flyfoto tatt 15. juli 1956. Foto: akershusbasen AFM.W099873.

Flyfoto i farger, fra 1961, viser at det blomstrer i de skrå bedene sør for huset og på vestsida. Her vokste det putedannende stauder: Sølvarve *Cerastium biebersteinii*, skrinneblom *Arabis*, blåpute *Aubretia*, sypressvortemelk *Euphorbia cyparissias*, engnellik *Dianthus deltoides*, sildre *Saxifraga*, snøsløyfe *Iberis* og takløk *Sempervivum*. Om den siste sier Kari Aas Simonsen: «Det var vanlig den gangen, og det hadde gartneren her mye av». Langs forkant av bedet vokste gravbergknapp *Sedum spurium/ Phedimus spurium*.

Frukt- og bærhagen ligger sør for bolighuset og verkstedet. Her hadde de rips, solbær, stikkelsbær, kirsebær og epler. Eplesortene som ble nevnt av Tor Andresen og Kari Aas Simonsen er 'Gravenstein', 'Filippa', 'Åkerø', 'Säfstaholm', og kanskje 'Rød Torstein'. Disse trærne bar rikt med epler da Bygdetunet overtok ansvaret for Sandmo. På fargebildet ser vi også en lang, smal potetåker.

Etter hvert kom det en «tasleveg» forbi smia og opp til tunet. Den sees ut mot venstre på fargebildet. De store, skrå bedene er nederst avgrenset av en lav mur. Ved trappa fra spisestua ut til hagen er det satt opp et espalier med klatreplanter. I dag står det en pipeholurt her. Det kan ha vært den som var plantet allerede i 1961, men bildet er ikke godt nok til å få dette bekreftet.

Huset og østre del av hagen 1961. Blomsterbedene i skråningene er beplantet med putedannende stauder, og lave murer avgrenser de ulike flatene. Foto: Akershusbasen AFM.W031252.

I denne rapporten betegnes nederste nivå med plen, frukttrær og bærbusker for nivå 1. Den rektangulære plenen til venstre for midten på bildet over, kalles nivå 2. Etter hvert kom det et lite basseng der. Det øverste nivået med gårds plass og inngang til huset kalles nivå 3.

Huset var opprinnelig rødmalt, slik fargebildet fra 1961 viser. Deretter ble det malt olivengrønt en gang mellom 1961 og 1965. På et flyfoto fra 3. juni 1965 ser vi huset så vidt i den ene kanten, og da er det fortsatt grønnmalt. På et flyfoto fra 1967 ser det ut som om veggene fortsatt er mørke. Huset ble trolig malt hvitt i 1968. Kari Aas Simonsen flyttet til Hemnes i 1969, og hun kan ikke huske å ha sett huset i denne fargen. Hun kan bare huske det som hvitt.

Stauvedet vest for huset, trolig i 1950-årene. Foto: Privat.

Hagedammen vest for huset, trolig i 1970-årene. Den første dammen var et nedgravd badekar. Foto: Privat.

Øivind Bjørklund ved en nyere, rund utgave av den lille dammen, nå med fontene. Usikker datering, trolig 1980-årene. Denne dammen var lekk da hagegruppa overtok ansvaret, og den ble restaurert og fornyet av hagegruppa. Foto: Privat.

Greta Bjørklund i staudebedet sør for huset, ca. 1960. Foto: Privat.

Staudebedet sør for huset omkring 1967. Leveggene i hjørnet av nivå 3 sees på flyfoto fra dette året. Bildet gir godt inntrykk av staudene som dannet et sammenhengende teppe. Foto: Privat.

I oktober 2019 var staudebedet ferdig gjenplantet. Foto: Mari Marstein/MiA

Greta Bjørklund plantet etter hvert kjeglegran inn i bedene, se til venstre i bildet. I overkant av bedet vokser brudespirea og berberis, og verandaen er bygget. Bildet er trolig fra 1970-årene. Foto: Privat.

Fra slutten av 1960-årene

I perioden rundt 1970 skjedde det endringer i hagen. Opprinnelig var det en hage-trapp ut fra spisestua i første etasje. Denne ble erstattet av en veranda med tak over en gang på 1970-tallet.

Skråningene med putedannende stauder må ha vært arbeidskrevende. Mange av artene er invaderende og sprer seg iherdig. Det må dessuten ha krevd mye arbeid å holde flerårig ugress unna. Etter hvert endret bedene preg, og det ble plantet høyere stauder som astilbe *Astilbe x arendsii*, honningknoppurt *Centaurea montana*, hageridderspore *Delphinium elatum*, prakthjelm *Aconitum x stoerkianum*, storhjelm *Aconitum x napellus* og prydbusker som brudespirea *Spiraea x cinerea*, buskmure *Potentilla fruticosa* og høstberberis *Berberis thunbergii*.

Disse sommerblomstene er identifisert ut fra lysbildene fra denne perioden: Ringblomst *Calendula officinalis*, tagetes *Tagetes*, blomkarse *Tropaeolum majus*, rød prydtobakk *Nicotiana*, petunia *Petunia x hybrida*, gjøgler *Mimulus*, pyntekorg *Cosmos bipinnatus*, hagestemorsblomst *Viola x wittrockiana*, prydløvemunn *Antirrhinum majus* og levkøy *Matthiola incana*. Sommerblomstene sådde Greta Bjørklund selv, eller hun kjøpte dem i det lokale gartneriet på Hemnes.

Gårdsplassen på nivå 3 var skjermet mot nord av rogn, bjørk og grantrær. Her hadde familien lune sitteplasser, rikt dekorert med sommerblomster i krukker, kurver og trebutter.

Dette ser ut til å ha vært den daglige sitteplassen på gårdsplassen. Foto: Privat.

Dette bildet kan være tatt i en spesiell anledning da de ventet mange gjester. Det er duker på bordene, og det ser ut til at de har tatt innemøbler med ut for å få plass til flere. Foto: Privat.

Gårdsplassen hadde singeldekke. Muren mot det lavere nivået i øst ser ut til å ha vært der fra hagen ble anlagt.

I hagen står et lite solur av jern på en stein. Det er smidd av Gudmund Evenby, en lokal tusenkunstner, som blant annet produserte kleshengere, ludobrikker og monopolbrikker i tre. Han laget maskinene til denne produksjonen selv. Soluret ble restaurert av sønnen Kai Evenby i 2016, samtidig som han restaurerte hagebenken og bordet som i 2019 står ved dammen. Tor Andresen hadde også et slikt solur, som han fikk til 50-årsdagen i 1988. Han husker at da hadde Øivind Bjørklund hatt sitt i lang tid.

Hagens areal er i 2019 redusert i forhold til slik det var mens den var i privat eie. Det meste av den gamle frukt- og bærhagen foran smia gikk med til tomt for fyringsanlegg og til parkeringsplass for skolen. Hagens struktur er imidlertid den samme som da den ble anlagt like etter krigen, og det gjør den spesielt verdifull i dag.

Soluret, smidd av Gudmund Evenby. Foto: Privat.

3.2 Grøntanlegget i dag

Som nevnt er hagens struktur bevart. Boligen ligger høyt plassert på tomta, på nivå 3. På nordsida danner dette nivået gårds plass og på sørsida et smalt platå. Innkjøring til gårds plassen er fra nordvest, og en gangveg kommer opp fra sørvest. Fra nivå 3 skrå store bed ned mot øst, sør og vest, og de avsluttes med steinmur i nederkant mot en flat plen. På vestsida av huset ligger nivå 2, med staudebed, sitteplass og et lite basseng. Støttemurer av stein markerer de ulike nivåene.

Ved bassenget på nivå 2, i juni 2004 og i oktober 2019. Begge foto: Mari Marstein/MiA.

Mot vest, mellom gangvegen og smia, er et skrånende parti store trær og med en lav steinmur i nesten hele lengden. Ovenfor muren går det en sti til utleieleiligheten «Katthult». I nedre del av dette partiet går gangveg til smia.

Mot nord faller terrenget mot bygdetunet. Her er delvis natureng, delvis gangsti med staudebed langs hver side. Her vokste det store grantrær som ble felt i 2016.

Mot øst er det et svakere fall ned mot tomtegrensa. Langs husveggen har det vært et opphøyd bed i to nivåer, med sibirbergknapp i forkant og ringblomster bak. Dette bedet vil ikke bli gjenskapt, siden kommunens håndverkere ikke ønsker bed langs kjellermuren. De er redd for at røttene kan ødelegge muren. Fra nordøstre hushjørne i retning bygdetunet går et langt, oppmurt bed med steinmur. Både muren og bedet er i 2019 nyrestaurert. Våren 2019 ble hagegruppa tildelt midler fra Sparebankstiftelsen til å anlegge stier ved bygdetunet, for bedre framkommelighet. En av disse stiene går opp til Sandmo, der den møter nyrestaurert hage-trapp fra gårds-plassen.

Hagegruppa har fått lagt opp og beplantet jordvoller mot skolens parkeringsplass. Tørrmurene inne i hagen er bygget opp igjen og bedene er rensset og tilført ny jord. Staudene er spadd opp og delt i flere eksemplarer og hagemøbler og lykt er restaurert.

Sandmo sett fra Bygdetunet. Nye stier innvies 17. oktober 2019. Mari Marstein/MiA.

Over: Bed langs østveggen, med sibirbergknapp og ringblomster. Under: Tagetes i det store staudebedet. Greta Bjørklund var svært glad i gule blomster. Sommerblomstene tagetes, ringblomster og blomkarse vokste i flere bed. Bedet langs østveggen vil ikke bli gjenskapt, siden kommunens folk er redde for at røttene kan ødelegge grunnmuren. Her kan det innvendes at ringblomster er ettårige, og røttene vil trolig derfor ikke utgjøre noen fare. Begge foto: Privat.

Mot smia og leiligheten Katthult, en vinterdag for lenge siden. Foto: Privat.

Mot smia og leiligheten Katthult, sommeren 2017. Foto: Mari Marstein/MiA.

3.3 Kulturhistorisk analyse

Den kulturhistoriske verdien ligger både i anleggets utforming, med hagen anlagt i terrasser og skråninger, og i den tradisjonelle måten som plantene ble anskaffet på.

Knut Langeland (2005) mener at hager med slike bratte bed mellom ulike nivåer henger sammen med sveitserstilen. «Ofte ble sveitserstilens hus plassert i terrenget slik at de ble liggende på et litt høyere nivå enn resten av hagen og med en bratt skråning som en overgang mellom terrassen rundt huset og hagen nedenfor» (Langeland 2005:29). I denne skråningen ble det plantet puteddannende stauder. «I steinbedet skulle ikke putene og teppene av ulike planteslag få vokse helt inn i hverandre. De måtte lukes og friseres hver vår, slik at et felt med jord syntes mellom dem» (ibid.29). Slik ble hagen på Sandmo stelt de første årene, det viser de eldste bildene.

Etter hvert endret beplantningen seg, og den fikk mer et preg av stauderabatt. «I noen tilfeller ble [...] staudebedene supplert med prydbusker, løker og sommerblomster for å gi dem variasjon i farger, høyder og blomstringstider» (ibid.33). Sandmohagen utviklet seg fra den ene typen til den andre. Det som gjør hagen spesiell, er det rike bildematerialet som viser utviklingen og bruken av hagen.

Kunnskapsverdi

Greta Bjørklund var spesielt interessert i hagedyrking, både til pryd og til nytte. Hun var del av et lokalt fellesskap av hageinteresserte, som byttet tradisjonelle stauder og sommerblomster med hverandre. Det var ikke vanlig å bruke penger på hageplanter så lenge byttetradisjonen var sterk og levende. Hagen på Sandmo er et resultat av den typiske byttetradisjonen. Plantematerialet er godt dokumentert gjennom familiens bilder. Trolig ble hagen anlagt med planter som var byttet og samlet lokalt.

Etter hvert hendte det at Greta Bjørklund kjøpte planter hos de lokale gartnerne. Da forteller venninnene at de måtte holde Øivind opptatt annet steds mens Greta bar plantene inn i kjelleren. Han burde ikke se at hun hadde vært så lettsindig å bruke penger på prydplanter.

Det var ikke vanlig, og heller ikke alltid mulig, å bruke penger på hageplanter i tiårene etter krigen. Økonomien tillot sjelden det, så det meste av det som vokste i hagene, stammet fra naboer, venner og kjente. Dette var robuste og livskraftige planter som var lett tilgjengelige. Man husket som regel hvem man fikk plantene fra, og på denne måten oppstod det et fellesskap mellom de involverte.

Denne spesielle tradisjonen forteller om en helt annen økonomi enn den vi finner i Norge i dag, og den forteller om handlingsbåren kunnskap som til dels er i ferd med å forsvinne. Hagen i seg selv og bildematerialet er gode utgangspunkt for formidling av tidligere tiders hagemoter, økonomi og bruk av hagerommene til både næring og fritid.

Opplevelsesverdi

En vakker hage er i seg selv en opplevelse. Denne hagen er vakkert restaurert gjennom frivillig arbeid, som en videreføring av tradisjonelle estetiske og praktiske verdier. Slik den framstår i dag, kunne den også ha vært dersom Greta Bjørklund fortsatt hadde stelt den.

Plantene er levende og fornybare kulturminner som forteller om lokal bruk gjennom mange tiår. De vekker gjenkjennelse nettopp fordi de har vært så vanlige. Levende planter har vist seg å fungere godt overfor personer med demens. Syn, duft og berøring virker positivt inn på hukommelsen. Det som gir gode opplevelser for personer med demens, gir gode opplevelser for alle. Mennesker trenger harmoniske omgivelser, og det finner vi i Sandmohagen. Mennesker trenger av og til en fredelig oase, og det vil de også kunne finne her.

Bruksverdi

Hagen kan brukes som bakgrunn for arrangementer i regi av bygdetunet, men den kan også fungere som arena for formidling av hagehistorie, plantehistorie og bærekraftig utvikling. Huset kan fungere som enkelt kaféutsalg på publikumsdager, og når det er godvær, vil hagen kunne romme sitteplasser for gjestene, slik vi ser på bildet på side 12. Hagen har således flere bruksverdier, både som pedagogisk og museal arena, og som sosial arena med en økonomisk verdi. Den vil også kunne fungere godt som arena for «Møte med minner», et tilbud rettet mot personer med demens.

Forsterkende forutsetninger

Et anlegg som Sandmo er sjeldent i norsk museumssammenheng. Maihaugen og Sogn folkemuseum har oppført og innredet hus fra andre halvdel av 1900-tallet, men ingen av dem er autentiske boliger beliggende på sin opprinnelige tomt og med hagerommene intakt. Dette gjør Villa Sandmo unik.

Ekteparet som skapte anlegget var omhyggelige, nesten litt pertentlige, og det gjenspeiles i hus og hage. Vi får innblikk i alminnelig norsk boligskikk fra perioden 1950

til 2000. Denne perioden representerer en enorm samfunnsøkonomisk vekst, som illustreres både gjennom dette anlegget og det bildematerialet som familien har gitt til MiA. Hagens autentiske utforming er bevart, og den gir kontinuitet og tidsdybde gjennom skiftende økonomi og dermed skiftende plantemateriale. Hagens størrelse er håndterlig i pedagogisk sammenheng.

4.0 Planer, tiltak og retningslinjer

4.1 Retningslinjer for framtida

Boligen og smia på Sandmo er regulert til henholdsvis bolig og industri, ikke til museumsformål. De eneste veiledende retningslinjene for bruk, er *Sandmo rapport og idekatalog* (Linde et. al. 2017) og denne forvaltningsplanen, og ingen av dem er formelt bindende. Det gir et skjørt vern for anlegget.

Arbeidet med vedlikehold av hagen og bedene er utført av frivillige. En stor pengegave fra Øivind Bjørklunds bror ga økonomisk grunnlag for investeringer og anskaffelser, men alt arbeid er utført ulønnet. Hagegruppa har hatt noe faglig veiledning fra konservator Mari Marstein, ellers har det ikke vært faginstanser inne i bildet.

Det sier seg selv at en har vært nødt til å akseptere enkelte ikke-museale løsninger. Samtidig kan en stille spørsmålet: Hvordan ville denne hagen vært driftet dersom den fortsatt hadde vært i familien Bjørklunds eie? Murene hadde seget ut og måtte restaureres. Kanskje ville Øivind Bjørklund fått hjelp av Aksel Krogh til å bygge dem opp igjen, slik som det nå er gjort. Øiens staudgartneri ville blitt lagt ned uansett. Kanskje ville Greta Bjørklund ha fått overta planter fra gartneriet, slik som hagegruppa nå har fått. Ved at det er lokale, hageinteresserte krefter som ivaretar hagen, bringes dagens løsninger inn i vedlikeholdet. Dette er samtidsdokumentasjon i praksis.

Det må være opp til MiA å vurdere hvordan de vil drifte Sandmo videre. MiA må ta et valg: Skal Sandmos hus og hage forvaltes og vedlikeholdes etter museets retningslinjer eller etter kommunens forgodtbefinnende? Velges det første, bør MiA engasjere seg sterkere i arbeidet med hagen. Grunnlaget for et overkommelig vedlikehold av hagen er lagt, men ingen hage er vedlikeholdsfri. Det bør derfor ansettes en gartner, gjerne med ansvar og arbeidssted i flere av hagene i klyngen eller museet.

Først når denne beslutningen er tatt, kan forvaltningsplanen for Sandmo fullføres.

5.0 Kilder

5.1 Skriftlige kilder

Anderson, Berit og Camilla Maartmann (2014): *Et sted hører en hjemme – her hører en til. Aurskog-Høland bygdetun 1964–2014*. MiA – Aurskog-Høland bygdetun.

Langeland, Knut (2005): *Stauder i norske hager*. Landbruksforlaget, Oslo.

Linde, Kirsten, Eirik Kristoffersen, Berit Anderson og Petter Tønder Jakobsen 2017: *Sandmo rapport og idekatalog*. MiA – Museene i Akershus, Strømmen.

6.0 Vedlegg

6.1 Eva Bjørengs rapport

Hageplan for Villa Sandmo gbr. 120/57

Aurskog-Høland Bygdetun

Forvaltning, skjøtsel og dokumentasjon

Om å bevare en hage

Ved bevaring av gamle hager kan man benytte ulike framgangsmåter eller angrepsvinkler. Det opereres med begreper som *rekonstruksjon*, *renovering* eller *fri fornyelse* av hagen. Å *rekonstruere* en hage vil si å bygge den opp igjen nøyaktig slik den var. Dette kan virke enkelt, men det er flere vanskeligheter forbundet med en slik metode. Ofte har man ikke nok opplysninger om hagen, og det kan være vanskelig å skaffe de samme materialene og benytte den samme anleggsteknikken som var i bruk tidligere. Hagens funksjon kan være endret og mange hager er dessuten anlagt og utviklet over flere år, for det ligger selvfølgelig i hagens natur å vokse og utvikle seg.

Ved en *renovering* av hagen tar man utgangspunkt i at den langsomme forandringen som skjer i hagen, er en del av hagens vesen og noe det er viktig å ta vare på. Ved *renovering* velger man mellom flere muligheter, mellom det opprinnelige eller en senere tilføyelse. Det er nødvendig å avveie utviklingstrinn, nåtidig funksjon og økonomi opp mot hverandre. Ved en *renovering* er det nødvendig å forstå hagens atmosfære og ide, slik at hovedstrukturen og hagens ånd beholdes i de beslutningene som fattes.

Ved en *rekonstruksjon* av hagen bevares formen, ved en *renovering* bevares hagens ide, men ved et prinsipp som kalles *fri fornyelse*, bevares den kunstneriske kvaliteten. Dette prinsippet kan særlig benyttes der det er lite tilbake av det opprinnelige hageanlegget, og der det mangler historisk kildemateriale, eller det ikke er tilstrekkelig økonomi i prosjektet til å rekonstruere hagen. Det er viktig å merke seg at prinsippet om *fri fornyelse* også skal forstås antikvarisk, og at det betyr derfor ikke frihet til å utføre store endringer i hagen.¹⁾

Fagfolkene på 50- og 60-tallet ivret for et begrenset standardsortiment av villige og hardføre vekster. Hagearkitektene anbefalte å kutte ut krevende planter og ta vare på stedsegne vekster. Busker og trær med markante årstidsvariasjoner fikk oppsving fordi de ga mye i forhold til hva de krevde av stell, og planter med karakteristiske vekstmønstre eller planter som var saktevoksende eller blomstret lenge, ble tatt i bruk. Det nøkterne synet til fagfolkene hindret likevel ikke enkelte hageeieres sans for artsrikdom og varierte planteslag. Gule og røde blomster var populære, det samme var blomsterrike busker som buskmure, gentspirea og brudespirea. Den lavtvoksende buskfuru og de forholdsvis nyinnførte vekstene høstberberis og rynkeroser ble vanlige i funkishagene. Storvokste busker som sibrikornell og vanlig korsved ble gjerne brukt som levirkning og romavgrensning i hagen.

Målet med hagen på Villa Sandmo

I årene etter Greta Bjørklunds bortgang har det hele tiden vært ryddet i hagen slik at vi kan se

---

¹⁾Fra «Hulda og heimen» av Berit Andersson

hvordan hagen har sett ut. Restaurering ble metoden vi valgte og hagen tilbakeføres til 1950-tallet. Valget falt på 50-tallet da dette var Greta Bjørklunds toppår i hagen, der hun arbeidet med å skille hagens forskjellige elementer; Fargerike staude- og steinbed, klatrevækster på husveggene og frukttrær og kjøkkenhage for fryd, pryde og nytte. *Det fremste målet nå er å gjenskape en hage som står til huset og som reflekterer og ærer «Husmorens glanstid!»*

Eiendommens historie

Aurskog-Høland kommune kjøpte eiendommen Sandmo (120/57) i 2011 og eiendommen og hageanlegget ble endel av Aurskog-Høland bygdetun fra 2013. Samtidig ble det utformet en konsolideringsavtale mellom kommunen og Museene i Akerhus (senere omtalt som MiA) om drift av hele bygdetunet. I 2014 anla Aurskog-Høland kommune et flisfyringsanlegg på endel av tomten og avsatte også areale til en parkeringsplass. I den anledning ble den nederste delen av hageanlegget besluttet innlemmet i det nye bruksmønsteret og flere av de gamle trærne og buskene fjernet. Samme år ble syv store grantrær, vent mot nord og øst på tomta, felt.

Eiendommen kan beskrives som et typisk villabruk som var vanlig i mindre tettsteder, med bolig og noe jord som ble brukt til dyrking av frukt, grønnsaker og poteter, alt viktige tilskudd til husholdningen. I tillegg drev eieren, Øivind Bjørklund, næringsvirksomhet her, i dette tilfellet smie og mekanisk verksted, og i en periode også pelsdyroppdrett. Over smia var det innredet en utleie-leilighet. Ekteparet holdt også både griser og høner til egen husholdning. Dette var en form for *mangesysleri* som ofte var nødvendig på bygda og på mindre steder med begrenset inntektgrunnlag.²⁾

Fakta om eiendommen

- For hagen ved Villa Sandmo er det utfylt kryssliste og tatt noen få fotografier de senere årene. Hagen ble anlagt i 1946-47 av Øyvind og Greta Bjørklund, med helleganger på øvre platå rundt huset, derfra skrå store bed ned på tre kanter, og nederst er det plen med store trær i dag. Plantevalget er mer tradisjonelt enn formen tilsier. Hagen ble anlagt da huset var nytt, plantene ble samlet inn og stelt av Greta Bjørklund, som døde i 2000.
- Plantene er stort sett ervervet lokalt, ved bytting og på planteauksjoner. Det har vært et utbredt plantebytte mellom denne hagen og bl.a. gården Østre Pavestad. Her finnes tilbakeholdne tradisjonelle stauder som spissvortemelk og frøstjerne, i tillegg til de vanlige, som daglinjer, hjelm, bladliljer, iris osv. De aller fleste staudene i denne hagen er gamle, lokale. Av spesiell interesse: Sibiriris, mørkere blå enn den vanlige.³⁾
- Mari Marstein har foretatt befaringer og gjort nedtegninger i 2003, 2012 og 2014 og på denne bakgrunn utarbeidet en planteliste datert 06.05.14. Denne plantelista danner grunnlaget for alt videre registreringsarbeid som vil bli gjort ved renoveringen av hagen.
- MiA har nedsatt en ekspertgruppe som vurderer framtidig bruk av huset på Sandmo. Huset tenkes innredet slik at ulike aktiviteter kan gjennomføres.

Hageplan

Så langt det er bragt i erfaring er det ingen bygdetun som har utviklet en egen hageplan.

---

²⁾Fra «Et sted hører en hjemme- her hører en til»

Aurskog-Høland bygdetun 1964 – 2014, av Berit Anderson og Camilla Maartmann

³⁾Nedtegninger av Mari Marstein

Prosjektet vårt, som er initiert og drevet av Bygdetunets venner, blir derved et nybrottsarbeid som kanskje kan inspirere, eller støtte, andre som vil starte et tilsvarende arbeid for «sitt» bygdetun.

Hageplanens innhold

For å hjelpe oss i gang takket gartner Jan Høvo fra Markerud gård ja til å komme og gjennomgå hagen med oss. I en oppsummering ga han oss en rekke gode råd. Vi takker Jan Høvo for hans inspirerende besøk!

Gamle bilder har vært et kjærkomment bidrag, her kunne vi se hvordan hagen hadde utviklet seg gjennom årene. Mona Forsberg Bjørklund Ødegaard, datter av Greta og Øivind Bjørklund lånte oss lysbilder som ble digitalisert. Bildene viste eiendommen til forskjellige årstider, hvilke farger og planter som var plassert hvor og hvordan tørrmurene i hagen hadde sett ut. Disse hadde dels sunket nesten ett helt skift ned i jorda og flere steder rast ut pga av røtter og helningen på bedene som presset på.

Vi takker Mona Forsberg Bjørklund for hennes verdifulle bidrag!

Via Kartverket skaffet vi oss en målsatt skisse over hagen der bedenes plassering og størrelse, trær, steinmurer og bygninger kunne plottes inn.

Via omtale av gamle hager og bygdetun skaffet vi oss innsikt i hva som «var på moten» på 50- og 60- tallet, hvordan tenkte de om å leve med- og i hagen den gangen da sparsomheten var stor og de benyttet alle muligheter for å skaffe seg ny jord, gjødsel og fornyelser til hagen.

Under utarbeidelsen av Hageplanen noterte vi oss mange ulike ideer, historier fra venner og folk som hadde besøkt hagen. Disse momentene ble senere bearbeidet og utdypet eller forkastet. En fin arbeidsform der ingenting gikk tapt eller måtte gjentas da de var nedskrevet og vi kunne gå tilbake til dem på det tidspunktet det passet.

Parallelt med restaureringsarbeidet skal det utarbeides en skjøtselsplan som følger årstidenes syklus. Skjøtselsplanen vil støtte senere års bevaringsarbeid; Hva gjøres i hagen til hvilke årstider av beskæring, deling- og fornyelse, klipping, gjødsling osv.

Samarbeidet med Aurskog-Høland kommune, hagens eier

I løpet av sommeren 2016 begynte kommunen å opparbeide den planlagte parkeringsplassen. Overskuddsjorda kunne brukes til å etablere en jordvoll som en naturlig grense mellom museet/Sandmohagen og parkeringsarealet.

Kommunen stilte til disposisjon økonomiske midler som gjorde det mulig å anlegge en jordvoll på ca. 150 meter som så ble dekket med duk og bark. Til beplanting ble busktypen kranstopp valgt. Den er lav og trenger derfor ikke å vedlikeholdes, den brer seg utover slik at den selv vil kvele ugress. Anbud ble sendt ut til fem gartneriet og Plantasjen ble valgt fordi de ga et tilbud om halv pris for veldig gode planter.

Sommeren 2017 er det ønskelig å få istandsatt hønsehuset. Enten som hønsehus med vagler og netting, og dels som utedo, slik det var. Eller innrede hønsehuset som salgsbod for hageutstyr og planter eller som lekebutikk.

Utfordringer, muligheter, hindringer

Ambisjonen er at restaureringen ferdigstilles i løpet av tre år, innen utgangen av 2018. Framdriften er avhengig av ressurstilgangen, både økonomisk- og dugnadsinnsats.

Vi har søkt råd og inspirasjon der vi har hatt mulighet. Foruten å kunne trekke på MiAs egen kompetanse ble det i 2016 lagt inn studiebesøk på Markerud gård, Linderud gård og Sveinhaug gård. I 2017 besøkte vi Spydeberg prestegård, i MiAs regi.

Bildene fra 50-tallet presenterte Sandmohagen med et imponerende og bugnende uttrykk. Slitet med hvert år å hente og fornye jord ga fantastiske resultater. Under renoveringen av hagen var det lett å glemme at hagearbeidet den gangen var basert på etterkrigstidens nøkternhet og nøysomhet. Krigens erfaringer om å klare seg med den en hadde og *mangesysleriet* som ofte var nødvendig på bygda og på mindre steder med begrenset inntektsgrunnlag skulle også bevares.

Museumshage eller besøkshage – ulike valg gir ulike løsninger

Skulle Greta og Øyvind Bjørklunds hage renoveres eller skulle det tas hensyn til at hagen nå er innlemmet i et museum? Hvordan skulle krav om universell utforming løses? Ville det bli plass til en hellegang rundt huset og i den ganske bratte og terrasserte hagen? Eller utløser en enkelt besøkshage ikke et så omfattende krav. Etter å ha studert TEK10s krav til utearealer konkluderte vi med at hagen på Sandmo var for liten/trang til å kunne tilby universell utforming. Hagen har et mer sporadisk besøk av publikum, uten noe større arrangementer, derved vil den kunne presenteres som *en enkel besøkshage eller en enkel museumshage*.

Selv om 50-tallet var tiden da kunstgjødning ble introdusert så har kunnskap kommet til oss etter disse årene som gjør at det i Sandmo-hagen kun skal benyttes naturgjødning. Sprøyting skal ikke skje med ugressmiddel, ved behov kan det benyttes vann og eddik. Vi vil undersøke gode råd og praksis fra den tiden da det f.eks. ble benyttet salt fra konservering av mat som ugressmiddel. Syke trær klippes tilbake, sibirkornell og andre busker/planter som anbefales destruert, skal destrueres.

Et spørsmål som ble drøftet var om det fortsatt er forsvarlig med giftige planter i en hage som er åpen for publikum? Mange av de gamle staudene er giftige men det er jo ønskelig å fortsatt ha dem med i hagen. Det vurderes en løsning med merking, slik at voksne blir veiledet.

For å vise hvordan hageavfall før, og nå, kan nyttiggjøres til jordfornyelse vurderes det etablert en gammeldags kompostbenge som skal holdes i aktivitet. Det vil bli satt opp tretønner som fanger opp regnvann og som demonstrerer hvordan de lettet vanningsbehovet i hagen i tidligere tider.

Arbeidet som ble gjennomført sommeren 2016 var omfattende. Hele hagen er bygget i terrasser med mange og lange tørrmurer. Steinene hadde flere steder falt ut, blitt presset ut av røtter eller var sunket ned i jorda. Flere av tørrmurene ble derfor tatt helt ned, det ble gruset og steinene stablet på nytt. Alle kantsteiner rundt blomsterbedene ble tatt opp og rengjort. Terrassen ved bassenget ble laget på nytt fra bunnen av med ny puk, duk og grus før hellene ble lagt tilbake, rengjorte. Det ble skaffet tilveie store steinheller som ble delt på stedet og disse ble lagt ned som steintrapper og sørget for en vakker helhet rundt i hagen. To

svilletrapper ble fornyet pluss en stor ny svilletrapp ble etablert fra den nye parkeringsplassen som en egen inngang til hagen. Hekker og busker ble fornyet ved å bli klippet kraftig tilbake.

Flere typer espalier i smijern, som Bjørklund selv hadde smidd, ble funnet rundt i hagen og de erstattes av nye, kopier. Den hellelagte terrassen på tunet og restene etter smijernsgjerdet som omkranset terrassen ved oppkjørselen ble funnet og gjenskapt.

Som hagemøbler ble det på 50-tallet benyttet «innemøbler» som ble malt når det var behov; Krakker, pinnestoler, bord og benker. Dette «tablået» blir mulige å rekonstruere uten særlig store utgifter.

For å kunne fornye bedene måtte staudene flyttes i ventebed. Pallekarmer, jord og duk ble tatt i bruk. Først nokså provisoriske bed, men plantene ble senere flyttet til mer permanente bed, inntil ny anvendelse av plantematerialet igjen dukker opp. Etter sommeren 2016 ble det samlet inn frø fra sommerblomstene som kunne såes neste vår, spesielt blomkarse og ringblomster.

Tunet, foran inngangspartiet, hadde i årenes løp bygget seg opp betraktelig pga av nedfall fra store trær. Før kantsteiner rundt bedene blir lagt tilbake vil hele tunet bli skrapet ned og det blir lagt duk og ny grus. Massene som skrapes bort gir oppkjørselen en fin fornyelse.

Salg av planter og innsalg av prosjektet

Plantene trivdes godt og utviklet seg raskt i de provisoriske bedene. I løpet av sommeren 2016 kunne mye av plantematerialet selges, en hyggelig mulighet for å komme i kontakt med ivrige besøkende og potensielle nye frivillige, foruten en liten inntektskilde til renoveringsarbeidet. Det ble laget en liten presentasjonsbrosjyre som fortalte om prosjektet, som denne ble delt ut ved forskjellige anledninger f.eks. ved foredrag og presentasjon av prosjektet.

Formidling – museets viktigste oppgave

Den historiske ideen til Aurskog-Høland Bygdetun, med plassering av skole, idrettsanlegg og bygdetunet sammen på Bråtevangen må bevares og videreutvikles.

Gjennom «Den kulturelle skolesekken», «Den kulturelle matpakken» og «Den kulturelle spaserstokken» har folk i alle aldre besøkt museet og skaffet seg kunnskap om tidligere tider. Barn i kommunen har vokst opp med kunnskapen de har fått gjennom disse besøkene og de har kommet tilbake som ungdom. Eldre mennesker smiler gjenkjennende til gamle minner når de kommer på besøk. Et museum er en fantastisk læringsarena for alle aldre.

Ved å innlemme villa Sandmo i Aurskog-Høland Bygdetun, har kommunen lagt til rette for å trekke historiske linjer fra 1600-tallet helt fram mot våre dager.

Gjennom å invitere og involvere frivillige organisasjoner, som f.eks. historielagene, hagelag og andre, til å ta i bruk hele bygdetunet som kulturelt møtested og åpne for arrangementer med tradisjoner og som festplass så vil befolkningen verne om stedet. De frivillige organisasjonene kan bruke det i arbeidet for å bygge identitet og understøtte det å «være glad i bygdetunet» og behov for samhold.

Det er planlagt satt opp to større faste informasjonstavler som vil inneholde bygningshistorie og innbyggerhistorie. Informasjonstavlene vil få påmontert informasjonkasser der publikum kan finne materiell med nærmere omtale for de som ønsker å fordype seg.

Formidling blir den viktigste utfordringen for framtidens ledelse av Aurskog-Høland Bygdetun.

Hvordan skape interesse for den gamle hagen

For å drive informasjonsformidling ble det foruten den nevnte brosjyren som beskrev selve prosjektet, bestilt små sorte metallskilter som ble utplassert i hagen med navnene på de forskjellige plantene påskrevet. Disse ble bestilt via Gamle Hvam museum. Det vurderes også å sette opp laminerte kart i A4-størrelse rundt i hagen som forteller om hagens historie.

De frivillige hageentusiastene arrangerte våren 2016 innbyggermøte og serverte gratis vårsuppe og deilige nybakte rundstykker, der bildene fra den gamle hagen og planene for sommerens dugnadsinnsats ble vist fram og de frammøtte fikk med seg den lille brosjyren om prosjektet hjem.

Nettsteder vil trolig være de viktigste kanalene for faglig fordypning og formidling av aktivitet i framtida. Med et tastetrykk kan skoler hente kunnskap og folk kan hente inspirasjon. Et viktig bindeledd mellom fortid og framtid. Som mennesker reiser vi mere og mere med øynene og i en flora av fritidstilbud forventer vi å bli fristet.

Under prosjektperioden ble Facebooksider brukt aktivt og formidlet jevnlig bilder fra forandringene i hagen, sidene har opparbeidet mange følgere, i perioder ca. 100 besøk for hver sak som ble lagt ut.

I utarbeidelsen av en bok MiA skulle utgi om Hagene i museene i Akershus ble det levert bidrag om Sandmohagen.

Hvordan hagen skal brukes i framtiden har sammenheng med bruken av huset, blir huset et opplevelsessenter så blir hagen det også.

Men som nevnt må det være et mål å bevare den historiske ideen med plassering av skole, idrettsanlegg og bygdetunet sammen på Bråtevangen.

Mars 2017

Eva Bjøreng

6.2 Jan Høvos rapport

Aurskog-Høland bygdetun – Akershusmuseet: 50-talls hage

Momenter i forhold til restaurering av hagen

Av Jan Høvo – gartner Markerud gård Ans, september 2015

1) Historikk og målsetting

En grundig undersøkelse av hagens historie gjennom foto og samtaler med folk som kjenner hagen vil gi nyttig kjennskap til hvordan hagen har sett ut tidligere og hvilke planter som vokste der. Bilder fra hageblader og bøker fra 50-tallet vil kunne gi mye god informasjon om populære planter og estetikken som var gjeldende både i forhold til komposisjoner og fargebruk. I hvilken grad skal bedene ha ulike uttrykk? Her har dere en spennende jobb foran dere! (Nasjonalbiblioteket på Solli plass i Oslo har samlinger av hageblader fra langt tilbake i tid)

For at hagen og prosjektet skal få en tydelighet vil det være viktig å velge et mål for restaureringen og en tidsepoke hagen skal representere. Ut fra møtet forstår jeg det slik at det er 50-tallet som er valgt.

Vegetasjon som er kommet til i hagen etter 1960 kan dermed med fordel fjernes med mindre dette også skulle være planter som er tidstypiske på 50-tallet og som man av den grunn ønsker å beholde.

Selv om man velger seg en avgrenset tidsperiode vil jeg anbefale at man gir prosjektet et spillerom særlig i forhold til ettårige vekster/sommerblomster. Det kan være fint at man over tid kan bruke et større spekter av sommerblomster som ikke nødvendigvis var tilgjengelige på for eksempel 50-tallet. Hager er levende og det er hyggelig, både for de som engasjerer seg i arbeidet med hagen og for de som kommer på besøk, at det er en variasjon i blomsterfloret.

2) Murene

Med et par unntak er murene i god forfatning og de vil stå i mange år. Et par steder har stein falt ut på grunn av at røttene fra større trær har sprenget ut muren. Her vil jeg anbefale at man tar ned muren på stedet der den er skaden, og at man så bygger muren opp med de samme steinene, evt. med noe supplement ved behov.

Før gjenoppbygging må også noe av jorda på innsiden tas ut, slik at muren kan stables i linje med eksisterende murverk. Det er en fordel å legge noe grus på innsiden av muren og gjerne med en duk som skiller jorden innenfor og grusen. Dette hindrer at telen sprenger muren ut igjen. NB. Duk skal ikke være synlig over jord når muren er ferdig reparert.

Reparasjoner av muren bør så langt det er mulig ligne på uttrykket murene i anlegget har. Det er snakk om enkle stablinger av stein som ikke er gjort av fagfolk og som dermed har en naturlig amatørmessig sjarm og enkelhet i uttrykket. Dette passer i hagen og forteller en viktig

historie om en tid da det å klare seg med det man har var helt vanlig og nødvendig.

3) Strukturell beplantning – trær og hekker

Trær og busker som har skader som er uopprettelige bør fjernes. Disse kan erstattes med nye dersom de hører til hagens uttrykk på 50-tallet. Eksempelvis bør kjeglegran som har store tørkeskader (brune felt) fjernes. Disse vil ikke kunne vokse seg tette igjen. Dersom disse er synlige på bilder fra hagen på 50 – tallet eller er tidstypiske bør de erstattes med nye, men dersom de er kommet inn i hagen mye senere og hører til senere tiders mote, er det ingen grunn til det.

Mitt inntrykk er at kjeglegranene i hagen er såpass små i vekst at de mest sannsynlig er plantet senere.

Dersom trær og annen vegetasjon i hagen har vokst seg så store at proporsjonene ikke lenger virker naturlige sammen med bygningen bør man vurdere å fjerne disse. I det oppmurte bedet ved nedgangen til terrassen står det for eksempel en prydgren som er i ferd med å bli ganske høy. Denne har jo vært plantet som et lite vintergrønt tre sammen med andre vekster. Treet virker ute av proporsjon både i forhold til bedet og bygningen og vil bli veldig stort hvis det får fortsette å vokse. Anbefaler at man finner ut hvilken type gren dette er og erstatter det med en mindre utgave, gjerne en dvergform som forblir lav, slik at man ikke får dette problemet så snart igjen.

Ved hagens grense mot øst står det to mindre trær av hagtorn som viser tegn på dårlig vekst. Kan hende det skyldes for mye vann i grunnen (vinter og vår?) Anbefaler at man fjerner gresset i en ring rundt stammen på ca. 1 meter i diameter og ser om treet kommer seg.

Barlind som står ved den lille terrassen har vokst seg høy og kan med fordel beskjæres ned til 1 - 1.5 meter. Den vil da bryte på nytt fra grenene og danne en fyldigere busk.

Spirea og andre løvfellende hekker og busker som står rundt huset bør foryngelses beskjæres helt ned til bakken på våren 2016. Samtidig fjernes lag av bøss og barnåler som har hopet seg opp inne i enkelte av hekkene. Hekker og busker vil ha godt av litt gjødsel. Et topplag av kompost kan legges som et dekke i buskfeltene for å hindre ugress.

I syrinene bør døde grener fjernes. Grener som krysser hverandre og dermed lager sår fjernes. Evt. fjernes noen eldre grener slik at yngre grener/skudd får mer lys. Syrinene vil ha godt av litt gjødsel til våren.

4) Stauder

I flere bed har gress etablert seg. Her må gresset fjernes fullstendig fra bedene og man må tilføre ugress-fri jord før planting.

Stauder som har overlevet i hagen renses for ugress, deles og settes i formeringsbed slik at man kan dyrke en passende mengde planter for tilbakeføring i bedene når de er klare.

Det er viktig og veldig fint å ta vare på staudene som har overlevet i hagen. Mengden av hver enkelt art som tas vare på bør likevel tilpasses behovet man har. Hvor stort område skal den

enkelte planten få i de restaurerte bedene?

I dag dekker enkelte arter store områder, men det har sikkert vært flere planter i bedene før som har gått ut, og i dette prosjektet bør det jo være plass til mange stauder som var i bruk på 50-tallet. Man bør og avveie arbeidsmengden med bevaring og mengde, opp mot mulighet til å få samme plante fra andre eldre hager i distriktet.

Enkelte partier av bedene har lite ugress og det vil være bedre å la de være i fred som de er, istedenfor å starte på nytt. Her kan man og supplere med noen nye planter. På befaringen fant vi (med unntak for gress) praktisk talt ikke flerårige ugress som vil skape store problemer i bedene. Det var bra!

Der jorden har seget ned i skråningene bør man spa/skjære vekk den nederste kanten og gjenopprette en naturlig helning med jorddekke ned mot murene.

For de fleste bedene vil det være nødvendig å fjerne planter og jobbe med jorden slik at den igjen vil egne seg til å plante i. Jordforbedring med kompost og husdyrmøkk anbefales.

5) Kanting

Enkelte steder bør man vurdere om kanten mellom bed og gress skal forsterkes med nedgravde jernbånd eller annen type kant, slik at skjøtselen forenkles. Bruker man jernbånd bør de ligge så lavt (3-4 cm over bakken) at de ikke tar for mye oppmerksomhet. Jernbånd kan monteres av anleggsgartner firma. Evt. kan produktet Everedge benyttes som selges i hagesentre. Jernbånd er ikke tidstypisk for 50-tallet, men kan, hvis de legges riktig, lette vedlikeholdsarbeidet uten at de sjenerer uttrykket. (Jernbånd var vanlig på slutten av 1800-tall og tidlig 1900-tall). Dere kunne og forsøke å finne litt ut hva slags type kanter som er benyttet i distriktet. Av og til finner man særegne lokale måter å løse dette på.

Bed behøver ikke nødvendigvis annen kant enn gresset, men da krever det at man skjærer denne en gang i året slik at ikke gresset får gro inn i bedet.

6) Møblering

I hagen er det en fin benk, en lyktestolpe og espalierer til klatreplanter av jern som er laget av de som eide hagen tidligere. Dette er veldig fine og morsomme ting som må tas vare på, evt. repareres. En liten dam som før var laget av et slaktekar er nå erstattet med et kar av plast. Her bør man finne et lignende slaktekar av jern slik at man gjenskaper det riktige uttrykket.

Bilder fra hagen vil sikkert også kunne vise flere hagemøbler. Det hadde vært fint å få tilbake disse. Dersom man finner andre tidstypiske hagemøbler fra 50-tallet ville det også vært morsomt å supplert hagen med dette. Hva med en flott parasoll?

7) Hekk mot nabotomt

For å skjerme hagen for utbygging på nabotomten anbefales en hekk i 2 meters høyde i området ved den gamle smien og opp mot huset. Området er så smalt at dette bør være en klippet hekk. Anbefaler hekk av agnbøk eller bøk til dette da disse egner seg som smal hekk.

6.3 Planteliste 06.05.2014

Stauder (og et par busker) i hagen ved Sandmo, Hemnes i Høland

Registrert på bakgrunn av befaringer i 2003, 2012 og 2014 ved Mari Marstein

Prakthjelm, *Aconitum x stoerkianum*

Storhjelm, *Aconitum napellus*

Marikåpe, *Alchemilla* sp. : Ved dammen.

Akeleie, *Aquilegia vulgaris*: Kan lukes vekk der den ikke ønskes.

Pipeholurt, *Aristolochia macrophylla*

Asters, *Aster* sp.

Arendsspir, *Astilbe* sp.: I det store bedet.

Skogskjegg, *Aruncus dioicus*

Bergblomst, *Bergenia crassifolia*

Toppklokke, *Campanula glomerata*: Den må holdes litt i sjakk.

Honningknoppurt, *Centaurea montana*: På samme måte som med fagerfredøs: Hold den for det meste samlet i store felt.

Alpeklematis eller skogranke, *Clematis alpina*:

Liljekonvall, *Convallaria majalis*: Også veldig invaderende. Hold øye med den.

Ridderspore, *Delphinium Elatum*-gruppen

Engnellik, *Dianthus deltoides*: I notatene mine fra 2003 har jeg skrevet: «Flere ulike». Gamle bilder viser både mørk cerise og lysere rosa puter.

Småhjerte, *Dicentra formosa*: Ved husveggen.

Fagerfredløs, *Lysimachia punctata*: Den kan begrenses til noen felt der det ikke er så mye annet, og luke vekk det meste av det som ikke er innafor feltene.

Løytnantshjerte, *Lamprocapnos spectabilis*:

Gullkorg, *Doronicum columnae*

Sypressvortemelk, *Euphorbia cyparissias*

Humleblomst, *Geum* sp.:

Gul daglilje, *Hemerocallis asphodelus*

Bladlilje, *Hosta* sp.

Humle, *Humulus lupulus*

Sibiriris, *Iris Sibirica*-gruppen: Ved smia, i hvert fall.

Prestekrage, *Leucanthemum vulgare*: Litt her og litt der I det store bedet.

Nøkketunge, *Ligularia* sp.

Kaprifol, *Lonicera caprifolium*:

Forglemmegei, *Myosotis* sp.: Særlig I bakkene ned mot bygdetunet.

Vinterglans, *Pachysandra terminalis*

Bondepion, *Paeonia officinalis*

Silkepion, *Paeonia lactiflora*: I det opphøyde bedet ovenfor dammen.

Høstfloks, *Phlox paniculata*

Kjempekonvall, *Polygonatum x hybridum*

Sibirbergknapp, *Sedum hybridum*: Den lave krypende med rosa blomster og runde, tykke små blader.

Kanadagullris, *Solidago canadensis*

Prydsvinerot, *Stachys macrantha*: Som med fagerfredløs og honningknoppurt.

Mellomvalurt, *Symphytum x uplandicum*

Reinfann, *Tanacetum vulgare*

Villtulipan, *Tulipa sylvestris*

Ballblom, *Trollius europæus*:

Frøstjerne, *Thalictrum* sp.

Tveskjeggveronika, *Veronica chamaedrys*

En eller annen mure, *Potentilla* sp.: Har ikke notert om det er en buske eller f. eks. den krypende gåsemure med gule blomster. Hold utkikk!